

МИНА Т. ЗИРОЈЕВИЋ¹;
ДАРКО М. МАРКОВИЋ²

БОРБА ПРОТИВ ТЕРОРИЗМА ИЗМЕЂУ ПОНОСА И СТИДА

Резиме

Тероризам се сматра најозбиљнијом претњом за безбедношћу једне државе - њен уставни поредак, безбедношћу стабилности и демократске вредности друштва. Сходно томе, државе и међународна заједница у целини сујројсављају се тероризму општим мерама, које често подразумевају дејацију и ораничавања људских права. С друге стране, животи у условима ораничених људских права, лако постаје генератор тероризма. Наиме, познато је да су сиромашне државе поодне средине за извоз својшће незадовољства, које кулминира злочинима. Ове средине дају и велики број избејлица, које бежећи од обесправљеног начина живота често уадају у канџе тероризма. Сиромаштво, беда, глад, болести, фрустрације, незнање и екстремизам иакође су присутни у избејличким камповима. Стога се тероризам немоћних и сиромашних неискорењује средствима и методама сличним терористичким — оружаном акцијом и окуацијом, пошчињавањем и доминацијом. Најошви, искуство показује да насиље одсиче ново насиље, моћ без правде води у насиље и тиранују, а без правде нема истинске моћи. *Ex injuria jus non oritur* — правда се не темељи на неправди — ласи једна латинска изрека, а друштво које не шити владавину права постаје друштво безакоња. Превладавање тероризма моуће је променом пошичке која није сујројна истинским демократским вредностима. Стога, тероризам немоћних и сиромашних не искорењује се ни новим светским „дуим рајом“ (*War Without End*). Нуже су примерене димензије опшребе моћи - ешчки прихваљив избор борбе ошви тероризма. Такав избор подразумева само морално доушћена средства. Пришом, не може се избећи шчање ешчки прихваљивој кришеријума за избор морално доушћених средстава и ко ја одређује. Разматрајући значај улоге прихваћања разлика и разумевања друге стране у борби ошви тероризма, циљ аутора рада је да дефинишу акције који сиварају осећања стида и поноса на обе „зараћене“ стране. На шуу ка шом циљу они полазе од претпоставке да постоје чињења за која мислимо да су извор поноса, а у сиварношћу производе шид, и обрнуто.

Кључне речи: људска права, понос, разумевање, шид, тероризам

1 Институт за упоредно право, Београд, mina.zirojevic@gmail.com
2 Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, darko.markovic@fepps.edu.rs

Уводна разматрања

Од терористичких напада у Америци 11. септембра, многи истраживачи су наводили да морална питања не треба да се узимају у обзир када се доноси одлука о одмазди према Ал Каиди. Ал Каида је играла недозвољеним средствима, па су и САД морале бити спремне и вољне да поразе глобалну терористичку мрежу и заштите своје становништво по сваку цену, или како би то рекао Томас Фридман (Thomas Friedman): „Ми морамо да се боримо против тероризма као да никаква правила не постоје“. Овакав смер посматраних аргумента, о природи рата против тероризма као одмазде, по нама нема дубљег смисла и погрешан је. Етичке норме које укључују ограничења теорије о праведном рату свакако се морају поштовати. И Ал Каида је поштовала своје етичке норме садржане у Исламу. То су много пута и потврдили изјавама да су САД војним присуством угрозиле света места и да то војно присуство угрожава слободно изражавање па и кретање верника по територији која је изван континента Америке. Такође, вође Ал Каиде су ратове који се воде на територији где живи већинско арапско, муслиманско становништво посматрали као ратове које води Америка против њих.

С друге стране, терористичке тактике често крше и своје моралне идеје, јер су акти насиља често усмерени против цивила како би се генерисала психолошка реакција која је диспропорционална штети коју узрокује.

Овај сукоб који почео много пре 11. септембра, оживео је расправу о етици у ратном праву и правној филозофији.

Најкраће посматрано дискусија је оживела највише око следећих тема:

1) када је дозвољена употреба силе у међународним односима (*ius ad bellum*);

2) који су дозвољени начини вођења ратова, укључујући „рат против тероризма“ (*ius in bello*);

3) које су обавезе победника, посебно у контексту изградње демократског поретка (*ius post bellum*).

Ратови и кризе који се воде или су се водили у претходном периоду (Авганистану, Ираку, Иран, Сирија) воде се као одговор на невиђене (такође симболичне) терористичке нападе или опасности од теро-

ризма. Они нису одбрамбени ратови у стандардном смислу те речи, односно нису одбрана од напада друге државе. Они се чак тешко могу третирали и као случајеви хуманитарне интервенције. Ови ратови могу да изгледају као нешто између освете и превентивног рата против будућих терористичких напада или војне интервенције против диктатора који влада земљом од суштинског стратешког значаја. Али међународно право и традиционална ратна етика не дозвољавају превентивне ратове или принудну промену режима (за разлику од превладавајућих штрајкова или присилних хуманитарних интервенција).

Штавише, нови начини борбе против тероризма створили су или оживели праксе које су морално веома контроверзне и врло често супротне међународном праву: третирање непријатеља као илегалних бораца (учесника војних сукоба процесираних према домаћем кривичном закону); отмице и дуготрајно затварање осумњичених терориста без права на суђење и без права на правну одбрану; циљано убијање осумњичених терориста; међувладина тортура чији је циљ присиљавање на сведочење; оживљавање појаве плаћеника. Такође, претња од даљњег ширења нуклеарног оружја (Иран) имплицира „проблем погрешних намера“ и друге важне етичке и филозофске проблеме (етички проблем асиметричних ратова, који су сада доминантан облик оружаних сукоба, нпр. захтев пропорционалности током оправдане употребе силе, третирање цивила као људског штита или метода борбе које *de facto* имају овај резултат³).

Филозофски проблеми хуманитарне интервенције су изузетно важна питања које нећемо објашњавати овде због ограничености простора.

На делу је, дакле, системска немоћ модерних нација-држава да адекватно одговори на претње глобалног тероризма, а која се јасно испољавала у ерозији грађанских права и затварању политичке заједнице пред „спољном“ претњом. Смер у коме су се кретале реакције на терористичке нападе „11. септембра“ сасвим је променио данашњи доминантни оквир унутар којег посматрамо свет, а где сама појава човека без државе, невезаног за националну територију доводи у питање међународни поредак. Пукотине и кризна жаришта унутар „на-

3 Пример имамо рецимо код интервенције Израела у појасу Газе у периоду 2008/2009. проблеми повезани са правом на отцепљење (рат у Јужној Осетији 2008.); искориштавање деце у борбама (неке земље у Африци).

ционалнога поретка ствари“ немају, дакле, само политичку него имају и културну и глобалну важност, а проблем, како га је дефинисала још Хана Арент (Hannah Arendt), јесте у томе⁴: „што се ова несрећа није појавила из недостатка цивилизованости, из назадности или пуке тираније, већ, напротив, што се она не може поправити, будући да не постоји више ни једна ’нецивилизована’ тачка на земљи, јер, свидело нам се то или не, ми смо стварно почели живети у Једном свету. Тек с потпуно организованим човечанством губитак дома и политичкога статуса могао је постати истоветан с протеривањем из човечанства уопште“.⁵ Једино заробљавање културе у оквиру нације-државе и поистовећивање држављанства и грађанства с припадношћу друштву може довести до тога да избачени човек из политичке заједнице нације-државе губи и све културне и моралне квалитете, укључујући и права дефинисана као „неотуђива“ и „неизводива“, права човека. Таква особа без држављанства, али и без јасних културних и моралних квалитета, у правом је смислу *homo sacer*, онај кога можемо убити, а да не починимо казнено дело и да га не жртвујемо. Основна одредница света који нам се открио након терористичких напада није, дакле, слабљење државе, односно „међународног“ система, или пак нестајање националних граница, него *requiem* за снове остварења слободе и права човека унутар националног поретка ствари.

Мотивација за рат

Када се посматра унутрашња структура „рата против терора“ који се води од 2001. године, виде се важне особености тероризма у смислу схватања непријатеља и разумевања стратешког значења метода које се употребљавају. Тај рат води једна регуларна, дисциплинована и легитимна структура, било да је реч о националним безбедносним структурама САД, или о удруженим државним структурама међународне антитерористичке коалиције коју САД предводе, против једне нерегуларне структуре, терористичке мреже. Ова чињеница указује на класификацију типа ратовања који је укључен у „рат про-

4 Liisa Malkki, "Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National Order of Things", *Annual Review of Anthropology*, 24 (1), 1995, pp. 495-523.

5 Hana Arendt, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd, 1998, стр. 304.

тив терора“, и сугерише да је реч о нерегуларном методу ратовања. По дефиницији, „(...) нерегуларно ратовање је ратовање између редовних оружаних снага државе и нерегуларних наоружаних снага неполитичких ентитета“.⁶ Основна карактеристика нерегуларног ратовања је асиметрија између учесника у сукобу, како у снази, тако и у организацији и структури, али је у тој врсти ратовања често присутна и транскултуралност, што даје нову димензију сукобу, а што је свакако случај у савременом рату против терора који се пре свега води против исламистичког тероризма.

Из наведених карактеристика се види да једна војска, која је иначе изразито ефикасна у регуларном ратовању, може бити изразито неефикасна у нерегуларном сукобу, просто због тога што је методологија таквог сукоба, укључујући и недискриминативност у избору жртава, и нејасно разликовање између нерегуларних „бораца“ и „небораца“, и недостатак правила, сасвим различита од регуларног ратовања.

Одговор на терористичке нападе на територији САД 2001. године, који су, у контексту касније проглашеног рата против терора, били нерегуларно ратовање, био је регуларна војна акција против друге државе, Авганистана, која се завршила у некој врсти казнене експедиције, уз велика разарања и инсталирање једног кооперативног локалног режима. Са тачке гледишта регуларног ратовања, ова акција је била изразито ефикасна, али је после напада на Авганистан дошло до „расцветавања“ језгра Ал Каиде, и врло брзо терористи су почели, нерегуларним методама, да узимају таоце и одсецају им главе пред видео камерама у већем делу арапског света, те да те видео снимке емитују преко интернета или да их шаљу телевизијским станицама.⁷ На ову врсту нерегуларног ратовања већ више није било могуће одговорити регуларним методама и једини начин супротстављања тој врсти застрашивања јавности био је доследно и снажно формирање међународне коалиције држава које би преузеле обавезу да на својим територијама *de facto* „ловe“ терористе пре него што ови успеју да предузму своје акције.

Ова врста иницијативе да се терористички покрет трансформише, или прошири, устаничким деловањем, најчешће успева у ситуа-

6 Colin Gray, *ibid*, p. 245.

7 Зиројевић Мина, „Терористичке организације и интернет“, *Војно дело*, Вол. 56, бр. 1, 2004, стр. 88-107.

цијама када држава одговори неадекватно, а посебно када, услед шока и гнева који изазивају терористичке акције, одговори *нейропорционално*. Таква реакција је за очекивати, јер је природа регуларних снага којима државе традиционално ратују таква да изазивају масовно уништавање, а одговор на нападе 2001. године је добар пример за описану врсту непропорционалности, која је, у првим годинама после напада на Авганистан, галванизовала значајан део арапског света у отпор према „културној и војној хегемонији“ која се огледала у масовним уништавањима у тој земљи. Реч је о битној карактеристици нерегуларног ратовања које сачињава актуелни рат против тероризма, а то је да и у њему, као и у регуларном рату, важи начело пропорционалности које, грубо формулисано, гласи да штета која се наноси онима који су „неборци“, уколико постоји, мора бити пропорционална значају оствареног војног циља, што у пракси значи да се мора избегавати када год је то могуће.⁸ Реч је о нормативној интерпретацији, у оквиру међународног ратног права, познате Гроцијусове (Hugo Grotius) максиме да „Нису у праву они који сматрају да је у рату све дозвољено, као што нису ни они који сматрају да у рату ништа није дозвољено“.⁹ Уколико је реч о војном циљу који захтева да се ризикује наношење жртава цивилном становништву, а тај циљ сам по себи, и ако се постигне, није кључан, то јест његов значај није такав да може да одлучујуће утиче на неки важан исход у току рата, принцип пропорционалности значи да је деловање по том циљ нелегално, те да од њега треба одустати да би се избегле цивилне жртве. Иако је нерегуларно ратовање методолошки битно различито од регуларног, принцип пропорционалности у њему, мада нема потврђен правни значај, има једнако јасну практичну улогу: овај принцип је у складу са широко распрострањеним базичним интуицијама о праведности и, уколико се не поштује, изазива револт код популације на коју терористи претендују. Стога је један од најважнијих стратешких циљева терористичких акција управо да изазову непропорционалну акцију државе и да тиме исцртају линије непријатељства на начин који њима одговара за даље вођење рата који су им државе објавиле.

8 Видети једну од данас најутицајнијих историјских анализа овог питања ратног права у Geoffrey Best, *War and Law*, Clarendon Press, Oxford, 2002.

9 Ibid, p. 30.

Управо због описане стратешке концептуализације непријатељства која је део терористичке мотивације, али и због других претњи нерегуларним ратовањем и ситуација у којима је регуларно ратовање неприменљиво или непрактично, данас и државе примењују методе и структуре намењене за нерегуларно ратовање. Реч је о специјалним јединицама које су обучене и намењене да се боре нерегуларно, а неки познатији примери таквих јединица данас укључују британски SAS (*Special Air Service*), SBS (*Special Boat Squadron*), америчке Фокс (*Navy SEALs Sea, Air and Land*), Делта снаге (*Delta Force*), или руски Спецназ (*Spetsnaz*). Реч је о јединицама које предузимају акције које су врло далеко од уобичајеног дијапазона деловања регуларних војних снага, укључујући инфилтрацију у редове непријатеља и убиства појединаца који се процењују као лидери терористичких кампања. Специфичност ових снага лежи у могућности да се употребе против непријатеља који је високо индивидуализован и профилисан, тако да се избегне стварање утиска да војска једне државе напада неки део становништва под изговором да се на територији на којој то становништво живи крију терористи.

Нерегуларно ратовање је, из описаних разлога, делом парадоксална стратегија. С једне стране, тој врсти ратовања прибегавају они који немају средства да воде регуларни рат, јер се регуларним ратом евентуално могу постићи циљеви за које се већина терориста залаже. Терористичке кампање ретко постижу своје политичке циљеве, док их ратови, када се воде ефикасно, могу постићи. С друге стране, специфичности терористичког деловања као форме нерегуларног ратовања су такве да стварају оперативни контекст у коме регуларне формације нису онолико ефикасне као што би биле у регуларном сукобу. Стога и оне, иако поседују све оне атрибуте моћи које недостају носиоцима ирегуларног ратовања, и саме прибегавају ирегуларном ратовању да би избегле ширење конфликта у област која одговара терористима. Реч је, наравно, о привидном парадоксу, јер су позиције државе и терориста сасвим различите, и држава себи не може дозволити последице које су за терористе прихватљиве, управо због одговорности за очување легитимитета политичке и институционалне власти, што је питање које за терористе није од значаја самим тим што они делују ван институционално и против политичког поретка државе коју доживљавају као непријатеља.

Иако је званична позиција већине држава та да „са терористима нема преговора”, ти преговори су редовни, и углавном се одвијају преко посредника, јер је јасно да се терористичке кампање, а посебно кампање високорепрезентативних група о којима је раније било речи, не могу решавати и трајно заустављати без политичких преговора, о чему најбоље сведоче стални политички преговори између Шин Феј-на и британских власти у Северној Ирској.

Психолошка манипулација са исцртавањем линија непријатељства присутна је у оба доминантна вида тероризма са стратешке тачке гледишта: први вид је тероризам који је повезан са устанком и користи се или као иницијални окидач устанка, или као једно од средстава нерегуларног ратовања у току устанка. Други вид је тероризам који се задржава на деловању терористичке групе.¹⁰

Добар пример примене тероризма и цртања линија непријатељства као форми психолошког рата са циљем да покрену устанак, то јест такозваног „устаничког тероризма“ (*insurgency terrorism*) како га назива Колин Греј, представља терористичка кампања међу косовским Албанцима пре избијања рата и интервенције НАТО против Србије 1999. године. Почетак устанка Албанаца на Косову, који је кулминирао 1998. и 1999. године масовним нередима и изражавањем незадовољства на улицама, а завршио се ратом и увођењем међународне администрације над покрајином, и касније њеним проглашењем независности и признањем од неких од најугицајнијих земаља, био је класична терористичка кампања. Ослободилачка војска Косова, која је била носилац ове кампање, налазила се на листи терористичких организација америчког министарства спољних послова (*Department of State*) док терористичка кампања против српских снага безбедности и представника државних органа (укључујући и убиства локалних службеника, попут поштара) није, довела до општег устанка Албанаца. Када је овај устанак избио, 1998. године, исте те године ОВК је избрисана са листе терористичких група и постала је партнер САД као носилац устанка албанског народа на Косову. Реч је о примеру успешне терористичке стратегије, која почиње као неконвенционал-

¹⁰ Видети Colin Grey, *ibid*, p. 256. Греј сматра да је психолошки елемент терористичке мотивације подједнако присутан у оба стратешка типа тероризма, наводећи да је чак и такозвани „устанички тероризам“ пре свега „морални, психолошки и културни“, а тек потом „материјални“ рат — *ibid*, p. 257.

на безбедносна претња, потом, успешном манипулацијом државе и цртањем линија непријатељства према деловима популације, постаје високорепрезентативан покрет, а затим доводи до устанка, чиме се ствара контекст да терористи трансформишу сопствени јавни профил у „борце за слободу“. Ова трансформација између терориста и бораца за слободу дешава се у оба смера, зависно од процеса прерастања локалног конфликта у устанак и обрнуто, могуће делегитимизације борбе кроз промену профила терористичке кампање.

Први поменути случај илуструје кампања ОВК, чији су „борци“ почели као терористи са блиским везама са организованим криминалом, да би завршили као „борци за слободу“ и активни учесници у политичком животу, тако да је, 11 година после рата на Косову, лидер исте организације које је до 1998. године и у Вашингтону званично третирана као терористичка група, премијер, па Председник Косова и политичар који ужива подршку у престоницама политичке моћи у значајном делу света. Историјат ове врсте политичке консолидације тероризма сведоче, у случају Косова, још само везе са криминалним групама и нерегуларности у организацији институција, што у пракси значи да се значајан део буџета тих институција састоји из средстава чије порекло је нејасно, а да, по признању како локалних политичара, тако и међународне заједнице која одржава снажно представничко присуство на Косову, криминал представља један од највећих проблема косовског друштва, јер је уграђен у саме механизме којима је вођена трансформација терористичке кампање у устанак.

Други, глобално најпознатији, пример је трансформација Талибана од „бораца за слободу“ у време совјетске окупације у терористе после 2000. године. У овом случају, разлог за делегитимацију је промена реторике и агенде покрета, то јест откривање радикалног исламистичког садржаја циљева кампање који није био јасан у време када су Талибани третирани као револуционарна снага аутентичне унутрашње демократске обнове Авганистана и описивани као „студентски револуционарни покрет“ у глобалним медијима.

Оба случаја показују како је кројена дефиниција непријатеља мењала судбину терористичких група: први случај успешног менаџмента терористичке кампање омогућио је лидерима ОВК да линију непријатељства која је почела као „линија раздвајања“ између албанских националних екстремиста и државе, и која је дове-

ла до правог нерегуларног рата са обе стране, укључујући и политику беспопштедних акција полиције против терористичких група, али и њихових „конституената“ (што је прва грешка државе на коју терористи рачунају), прошире, и то на глобалном плану, у једну медијски снажно подржану слику линије непријатељства између српске државе и албанског народа на Косову. Резултат такве трансформације појма непријатеља је био мобилизација кључних савезника и фактички војни пораз државе која је схваћена као супротстављена не терористима, него националним интересима битног дела популације.

У другом случају, линија непријатељства, која је као непријатеље Талибана представљала совјетске окупаторе, трансформисала се нагло, радикалном агендом и прогласима цихада од стране Осаме бин Ладена, тако да се фактички ротирала за 180 степени, и постала је уперена управо против оних на чије савезништво је талибански покрет у почетку рачунао. Таква трансформација појма непријатеља од окупатора који је био експонент једне на Западу проscribeоване, комунистичке идеологије, и који је имао капацитет да мобилише подршку западних савезника за Талибане, ка проглашавању целе западне цивилизације за религијског непријатеља овог покрета, била је пример стратешки неприлагођеног деловања које је, можда, било укалкулисано у намере цихадиста да мобилишу широке слојеве муслимана наглим објавама цихада, али које је довело до њихове глобалне криминализације и проглашавања за доминантну претњу неконвенционалној безбедности у савременом свету. Оног момента када су САД објавиле да су, у првој деценији двадесет првог века, „нација у рату“ против цихадиста, линије и концепције непријатељства на које су исламистички терористи могли да рачунају као повољне за њихове непосредне циљеве седамдесетих година прошлог века, претвориле су се у своју супротност.

Наравно, сасвим је одвојено питање о томе који је дугорочни стратешки смисао те цене коју су цихадисти платили за наглу и, на први поглед, непромишљену промену концепције непријатеља, наизглед на своју штету. Објава рата од стране преостале светске суперсиле, и то нерегуларног рата, против групе цихадиста представља пројект врло неизвесних изгледа на успех када се имају у виду дугорочни политички, културни, друштвени, и историјски чиниоци. Постоје снажни разлози за уверење да је овај рат могуће добити једино

уколико га примарно буду водиле исламске владе и друштва исламских земаља.

Два начина борбе против тероризма

Данас постоје два става — начина како се борити против тероризма. Један начин је, назовимо га овде, „акција одмазде“ који утиче на починиоце када се напад догоди, и други начин је „акција превенције“ или „акција помирења“ односно деловање на узроке незадовољства које доводи до повећања насиља, а самим тим и терористичких акција. Размотримо сада ближе ова два дијаметрално супротна става у погледу тога да ли је репресија или помирење најефикаснији лек против тероризма. Они који сматрају да је репресија једини начин „преговора“ са терористима сматрају да терористи приступају насиљу из рационалних разлога, па сходно томе једино решење и једини одговор на претњу и насиље, јесте насиље и то као одмазда (пошто се терористички акт догоди) и као превенција (пре него што се догоди).

Насупрот њима стоје они који наглашавају социјалне, политичке и економске узроке тероризма те стога као решење намећу друштвену превенцију (сузбијање сиромаштва, смањење политичких тензија) у првом реду преговарање као метод повратка одређене количине моћи и достојанства. Као полазну тачку за овај начин реаговања на насиље узима се резолуција Уједињених нација у којој се закључује да „мере за спречавање међународног тероризма изискују проучавање узрока оних облика тероризма и насилних акција које леже у беди, разочарању, незадовољству и очајању“.¹¹ Они који верују да је овај пут једини прави пут, предлажу дугорочне реформе и политику помирења одмах, на кратки рок.¹²

Подсетимо и да се у документима Уједињених нација не разликују „мање опасности“ (сиромаштво) од „већих опасности“ (тероризам), јер су ове врсте претњи уско повезане. „Сиромаштво може довести до тероризма, а тероризам може велике дијелове свијета бацили у сиромаштво. У документу пише: ’Сиромаштво је опасно колико и оружје за масовно уништење’“.¹³

11 Ibid.

12 Čarls V. Kegli ml., Judžin R. Vitkof, *Svetska politika trend i transformacija*, op. cit., str. 633.

13 Gerhard Staguahn, *Knjiga o ratu: zašto ljudi ne mogu živjeti u miru?*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007, str. 198.

Фундаментализам немоћних и сиромашних најбоље је окарактерисао Херберт Маркузе (Herbert Marcuse) описом „насиље глачења и насиље ослобађања“: „(с) обзиром на то да су државе, међу њима и многи амерички савезници, од 1965. убиле 2,5 милијуна људи, а терористи неколико тисућа, колико би људи требало побити да би се према таквом сценарију искоришћени тероризам?“¹⁴

Више од 10.000 цивила је убијено или повређено само у Авганистану 2019. године.

Однос убијених цивили/војна лица у ратовима против тероризма је 2:1 или 67%. У америчкој студија објављено је да је у ратовима против тероризма у Ираку, Авганистану и Пакистану убијено 507.000 људи.

Понос и стид „одмазде“

Британске власти су, на основу *Закона о сиречавању тероризма* из 1974. године, дале право полицији да хапси без судског налога и држи у притвору, 48 сати по сопственом нахођењу, а још пет дана по налогу министра унутрашњих послова, особе за које сумња да су повезане са тероризмом. За време тих 7 дана битна права ухапшених у погледу њихове заштите су била суспендована, тако да је полиција користила физичко малтретирање Ираца осумњичених за чланство у ИРА да дође до признања, која су касније, иако често повлачена, била основа за осуђујуће пресуде и дуготрајне затворске казне, од којих су неке касније укидане као неосноване. Вероватно најпознатији случај из седамдесетих година прошлог века је осуда оца и сина, Ђузепеа Конлона (Giuseppe Conlon), и Џерарда „Џерија“ Конлона (Gerry Conlon), у два одвојена поступка за постављање бомбе у чувеним случајевима “*The Maguire Seven*” и “*The Guildford Four*”, у коме су и отац и син батинама натерани на признање и невини осуђени, да би отац умро у затвору, а син, након што је пресуда и за једног, и за другог, оборена, изашао на слободу након одслужених 15 година.¹⁵

14 Lloyd Pettiford, David Harding, *Terorizam: novi svjetski rat*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005, str. 192–3.

15 Приликом доношења овог закона, који представља један од првих таквих специјалних аката какви су, после 11. септембра 2001. године, постали широко присутни у демократским законодавствима, сам предлагач, тадашњи британски министар унутрашњих послова, Рој Џенкинс (Roy Jenkins), упозорио је парламент да су „овлашћења (дата властима)

Ипак, и поред злоупотреба од стране британских власти које су овако снажно одјекивале у светској јавности деценијама после описаних догађаја, и чињенице да је таква пракса свакако вређала елементарне интуиције о праведности код свих становника Северне Ирске и да није могла уживати неподељену подршку у једној у суштини демократској унионистичкој јавности, већина униониста ипак је остала на политичком курсу подршке британској влади. Чињеница да ИРА као терористички покрет има свој еквивалент на политичкој равни кроз велики број стварних конституената међу републиканским становништвом сликовито се види из чињенице да у Белфасту и данас постоји Зид мира, сличан Берлинском зиду, који раздваја протестанте и католике у западном делу града, како не би долазили у додир и ступали у крваве сукобе. Данас делови тог зида постају предмети уметничких пројеката осликавања, како би се трауматичној историји дао политички смисао у контексту помирења и заједничког живота. Иако акције ИРА против цивила, укључујући жене и децу, немају потпуну подршку обичних католика који живе у Северној Ирској, ИРА, као и већина стабилних и раширених терористичких група, већини ипак имају релативно стабилну конституенцију. Исто се може рећи за тактике британских безбедносних снага, које се не класификују као терористичке само због тога што је њихов субјект била држава, и што је њихово оправдање било борба против тероризма; те акције, да их је примењивала нека неформална група, биле би доживљене као тероризам, јер су укључивале злоупотребу репресивних структура за виктимизацију бројних цивила.¹⁶ И поред тога, неспорно је да британски

драконска“ — видети данас најутицајнију анализу: Clive Walker, *The Prevention of Terrorism in British Law*, 2nd ed, Manchester University Press, Manchester, 1992. На основу случаја оса и сина Конлона Џим Шеридан (Jim Sherridan) је 1993. године снимио данас историјски значајан филм “*In the Name of the Father*”, који сликовито говори о томе како је британска полиција примењивала Закон о спречавању тероризма, чија је осавремењена верзија и данас на снази у Великој Британији.

16 У контексту расправе о неопходним атрибутима демократског поретка из перспективе људских и грађанских права, овакве тактике се сматрају индикаторима државног тероризма, али у случају Велике Британије оне нису успеле дуго да се одрже, јер је демократски дух традиционалног британског правног система временом „одбацио“ аберације које су довеле до злоупотреба људских права, што се види из чињенице да су управо британски судови, упркос негативном јавном ефекту, поништавали пресуде и пуштали невино осуђене људе на слободу деценијама касније. Стога ову ауторитарну епизоду у Великој Британији, дугорочно посматрано, није разложно третирати као некакву стратегију

репресивни приступ према Северној Ирској има готово неподељену политичку подршку унионистички расположених конституената.

Понос и стид жртава и победника

Ирачанин чије су дете ранили амерички војници током напада тенковским пројектилима и „пааметним бомбама“ на цивилне објекте, видно узбуђен, пред телевизијским камерама рекао је: „Је ли ово напад на терористе? Тако ћемо сви постати терористи“.¹⁷ Емоције понекад изједначавају жељу за животом и жељу за смрти: „(ш)то нас брига за америчко бомбардирање (и свако друго бомбардирање и убијање, оп. а.)! Наши људи желе умријети колико и Американци живјети!“¹⁸ Ова стравична изјава можда нам најбоље осликава ужас и очајање самоубилачког тероризма као најрадикалнијег облика насиља. На примеру бомбаша самоубица можемо најбоље дочарати разлоге прибегавања тероризму и самим тим наћи најоптималније начине за елиминисање или бар смањење ове претње.

Елија Авад (Elia Awaad), директор одељења за ментално здравље у Палестинском црвеном полумесецу из Беит Сахура, каже:

Стравично је то што се догађа, но бомбаш самоубица дјелује због трауме која се шаложила генерацијама, у неким случајевима од 1948. Марк Јуерјенсмеуер акције бомбаша самоубица смајра средствима за „исправљање понижења“ свих јако понижених. „Они се придружују терористима не само да би омаловажили своје непријатеље, већ и зато да за себе осигурају осјећај моћи“, тумачи он.¹⁹

И Џон Роуз (John Rose) узроке акција бомбаша самоубица проналази у понижењу, трауми, немоћи: „бомбаш самоубица кадшто је био дословно избјеглица којему није допуштено вратити се кући“.²⁰ Према Џесики Штерн (Jessica Stern), профил типичног палестинског бомбаша самоубице пре друге Интифаде и пре напада 11. септембра,

државног тероризма на нивоу политичких опредељења, већ управо као „искакање“ система из његових уобичајених колосека које је касније исправљено.

17 Jean Baudrillard, *Duh terorizma*, Meandar, Zagreb, 2003, str. 19, 30.

18 Ibid.

19 Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, Slovo, Zagreb, 2006, str. 83.

20 John Rose, *Mitovi cionizma*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005, str. 19.

чији је опис добила од својих саговорника - представника Палестинске владе, изгледа овако:

Млад је, често ишинејер. Ментално је незрео. Под иришском је да се зајосли. Не може иронаћи йосао. Нема избора, а нема ни мреже социјалне сигурности која би му йомоїла (...) Нема дјевојку или заручницу. У слободне дане нема новаца да би оишиао у дискоїеку и удварао се дјевојкама. Нема начина да било како ужива у живоїу. Живої нема значења, осим йаїње. Брак није моїућности - шо је скуїо и не би се моїао бринуїи ни за властїиїу обиїељ. Осјећа да је изїубио све.²¹

Оваква комбинација отуђења и незнања, сплета укупне јадне друштвене стварности и црних мисли младог човека утиру пут самоубиству. Неправда, сиромаштво и беда, понижење и увреде, немогућност било каквог напредовања младим људима уместо наде улива фрустрације и апатију, због којих им живот постаје празан, бесмислен и безвредан. Бесмисао живота, посебно, појачава и губитак вољених и најближих чланова њихове породице. Осећај незнања и доживљај апсурда потискују сваки смисао живота у будућности. Апсурд је резултат противречности између жудње човека за трајношћу и његовог доживљаја властите бесперспективности. Ако се, у таквом стању депресије, немоћи и отуђења, потенцијални самоубица нађе у друштву појединаца или организација који га припремају за самоубилачку терористичку акцију, чуће:

„О живоїу након смртїи и рају који їа чека ако умре за мїхад. Објашњавају му да ће се, иријави ли се добровољно за самоубилачку акцију, име њеїове обиїељи сїомињаїи с највећим йошїовањем. Памїиїи ће їа се као шехида (shaheeda мученика, јунака). Постїаїи ће мученик, а Хамас ће њеїовој обиїељи даїи 5.000 долара, брашна, шећера, груїих намирница и одјеће. Најважније, сїаїус њеїове обиїељи значајно ће йорасїи — йрема њима ће се односїи као йрема јунацима. Увјеїи за све шо: ником ни ријечи. Од куће ће їа одвесїи 48 саїи ирије акције шако да нема моїућности да се йредомисли. За шо ће вријеме найисаїи своја ойрошїајна йисма и йошїисаїи ойоруку, чиме се ойежава одусїајање“.²²

Сијед Курбан Хусаин (Syed Qurban Hussain), отац седморице синова, по занимању је хаким - традиционални исцелитељ биљем. Ње-

21 Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, op. cit., str. 79–80.

22 Ibid., str. 80.

гов пети син, обласни заповедник у Кашмиру, провео је две године у, „како то Пакистанци кажу, Кашмиру под индијском окупацијом (...) Убијен је са 26 година”.²³ У разговору са Džesikom Štern казао је:

„Данас кад имам сина мученика, свајко се њрема мени односи с више њошћовања. А кад у селу њосћоји мученик, њо друћу дјецу њошћиче да и сама крену њим њуштем. То њошћиче дух цијелој села.”²⁴

Често у анализама и медијима добијамо и сувише поједностављено објашњење да је главни мотив самоубица у терористичком чину - награда статусом рајског становника. То, вероватно, може бити само један повод због којег се потенцијални самоубица одлучује на самоубилачку акцију. Обесмишљавање његовог живота јесте индивидуално, али оно није изоловано већ је повезано с посебним и општим обесмишљавањем - понижењем и дехуманизацијом живота његове заједнице, „суштину процеса дехуманизације човека, људских активности и људских делатности чини управо процес обесмишљења људског живота”.²⁵

Погрешно је и мишљење да је сваки потенцијални самоубица „отписани“ члан заједнице, те да су родитељи и остали чланови обитељи неизмерно срећни што га шаљу у сигурну смрт. Иако неки палестински родитељи кажу да су срећни што су њихова деца своје животе даровала *њихаду*, палестински доктори који се баве душевним здрављем извештавају да неки родитељи траже савет о томе како спречити децу у намери да постану мученици.²⁶ Напоменимо да ислам (Куран) изричито забрањује самоубиство (*инњихар*). Још конкретнију потврду добили смо у изврсној студији холандског Института за међународне односе *Cligendael* из Хага која је објављена 2007. године под насловом *Jihadi terrorists in Europe, their characteristics and circumstances in which they joined the jihad: an exploratory study*.

Опште је правило да се чланови мрежа регрутују у истом месту и земљи у којој живе. Тринаест терористичких мрежа потиче из арапског говорног подручја, највише из Северне Африке и то из Алжира и Марока. Реч је о првој, другој или чак трећој генерацији имиграната који припадају средњој друштвеној класи и стари су између

23 Ibid., str. 237.

24 Ibid., str. 238.

25 Bogdan Šešić, *Čovek, smisao i besmisao: dijalektika smisla i besmisla*, Rad, Beograd, 1977, str. 252.

26 Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, op. cit., str. 83.

20 и 30 година. Више од три четвртине припадника ових терористичких мрежа не налазе се у кривичним евиденцијама. Упоредијући разлике између мрежа и њихових чланова може се утврдити како су те разлике знатно веће међу мрежама, него међу њиховим чланством. У односу на брачни статус, у целом анализираном узорку једнако су заступљени ожењени, неожењени и разведени. Анализа верског аспекта показује да у свакој од мрежа постоји очигледан пораст верске преданости пре и у време стварања мреже, те да су чланови тада доста религиознији, него што су то били у детињству. Што се тиче места оснивања мрежа, већину су их основали сами чланови и то у земљама њиховог пребивалишта, иако се у неким случајевима процес радикализације и регрутовања догодио споља. Поједине особе биле су регрутоване у другим земљама.

Спроведена анализа показује да је реч о врло ефикасним терористичким мрежама, те да их је највише активно у Великој Британији, где је такође регрутован и највећи број терориста. Поставља се питање зашто. Разлоге многи аналитичари објашњавају партнерством Велике Британије са „омраженим“ САД, али би се додатни разлози могли тражити у разматрању других аспеката: политиколошких, социјалних, идеолошких, правних и бројних других.

Од 242 припадника терористичких мрежа, 237 су жене. Интересант је податак, да је 211 особа, за које се у студији института *Cligendael* из 2007. године наводе подаци о пребивалишту, живело само у оквиру Европе. Унутар целокупног броја од 242 особе њих 50 повезано је родбинским везама. Овај податак јасно показује да родбинска повезаност није један од одлучујућих чињеница код доношења одлуке о приступању терористичкој мрежи, јер износи само двадесетак посто укупног узорка, већ да је одлука о приступању терористичкој мрежи код 80 посто терориста везана уз шири социјални контекст. Даља анализа доступних података показује како 96 посто терориста из анализираног узорка живи у Европи, што говори о томе да је Европа такав социјални контекст који генерише тероризам из различитих разлога. Занимљиво би било да смо пронашли овакву студију рађену на територији САД.

Уместо закључка

Сиромашне државе извознице су злочина, избеглица и свеопштег незадовољства њихових грађана. У избегличким логорима владају сиромаштво, беда, глад, болести, фрустрације, безнађе и екстремизам. Стога се тероризам немоћних и сиромашних не искорењује терористичким средствима и методама - оружаном агресијом и окупацијом, потчињавањем и доминацијом. Напротив, искуство показује да насиље подстиче ново насиље. Тероризам немоћних и сиромашних не искорењује се ни новим светским „дугим ратом“ (*War without End*).²⁷ Етички прихватљив избор борбе против тероризма јесте избор само морално допуштеним средствима. Притом се поставља питање етички прихватљивог критеријума избора морално допуштених средстава и ко га одређује. Неизбежне су примерене димензије употребе моћи у околностима борбе против тероризма. Међутим, не смемо заборавити да моћ без правде води у насиље и тиранију, а правде без моћи нема. *Ex injuria jus non oritur* – правда се не темељи на неправди - гласи једна латинска изрека, а друштво које не штити владавину права постаје друштво безакоња. Превладавање тероризма могуће је променом ове политике која није супротна истинским демократским вредностима, осудом и подстицањем осуде екстремистичких тумачења религија, рецесијом и подстицањем светског етоса, без обзира на расну, националну, културну и религијску припадност, поспешивањем дијалога међу сукобљеним странама, те превладавањем сиромаштва.²⁸

Као што пише Џесика Штерн, „требамо признати да неке од вриједности по којима су Американци (али и западне земље, *џрим. аџи.*) познати и извозе их у свијет, укључују неуморни конзумеризам, атомизирано друштво, интерпретацију слободе без правила и одговорности, те глорификацију вулгарности и насиља на филму и у глаз-

²⁷ Доктрина „дугог рата“ је термин Бушове администрације из 2006. године, уједно и наслов књиге Мајкла Клареа: Michael T. Klare, *War without End*, Alfred A. Knopf, New York, 1972.

²⁸ „Projekat svjetskog etosa (*Küng*), programsko stajalište, označava tri ključne teze: 1) nema preživljavanja bez svjetskog etosa; 2) nema svjetskog mira bez religijskog mira; 3) nema religijskog mira bez religijskog dijaloga” (Ivan Cifrić, *Moderno društvo i svjetski etos: perspektive čovjekova nasljeđa*, Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2000, str. 86).

би“.²⁹ Осуда ширења таквих вредности, не само у оквиру арапског свијета, разумљива је, али не и осуда оружаним насиљем. Постоји ли реална претпоставка за разговор сукобљених страна чија је искључивост утемељена на осветничким циљевима једнаке или веће смрти? Постоји. Када је реч о политици, решење сукоба између државног тероризма и тероризма самоубица јесте у проналажењу политичкога (Urlih Bek). Према Беку, „политика која правила не само проводи него их и *мијења*, политика која није само политика политичара, него и политика *груштва*, не само политика силе (...) него и политика *обликовања*, *умијеће* политике. То се може показати на свим ралинама, у свим темама, посебно у вањској и војној политици“.³⁰

Дијалог, у проналажењу политичког решења, међу сукобљеним странама подразумева језик као средство комуникације као и саму комуникацију између људи. Услов за то јесте и стање *аџараксије* - стање душевног мира као идеала мудрих људи. *Аџараксија* је код стоика идеал мудраца који то стање остварују кад се уздигну изнад свих афеката. У разговорима међутим долази до интеракције у којој се исказују различити појединачни, групни, групни-политички, државни, културни и други интереси. Раније се предност давала процесима консензусног споразумевања, а запостављали су се конфликтни процеси. Сада према Францу Врегу (France Vreg), парадигма нове комуникацијске интеракције „(...) темељи се на претпоставци да је комуницирање облик стратешке интеракције која садржи два противречна процеса: процес приближавања, коњункцију двију личности, двају идентитета као и процес удаљавања, дисјункцију двију личности, односно чување идентитета, властитог интереса и надмоћи“.³¹

У интеркултуралној комуникацији реч је о „’сусретању’ култура с различитом повијесном и културном традицијом, с различитим облицима цивилизација и ступњевима социоекономске и технолошке развијености“.³² Свакодневна стварност показује нам да, најчешће, није реч о мирном сусрету култура, него о „суочавању”, „удаљавању“

29 Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, op. cit., str. 308.

30 Ulrich Beck, *Pronalaženje političkoga: prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001, str. 25.

31 France Vreg, *Humana komunikologija: etološki vidici komuniciranja, ponašanja, djelovanja i opstanka živih bića*, Nonacom i Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 1998, str.18.

32 Ibid., str. 81.

и „судару“ две или више култура, две или више личности, две или више националних, верских, идеолошких идентитета. „Интеркултурно комуницирање је”, подсећа Врег, „способност, кретања кроз културне препреке“.³³ Човек западне културе често исказује својеврсни културални нарцизам и не показује довољан интерес за упознавањем са вредностима других култура. Напротив, он често некритички прихвата доктрину о „сукобу цивилизација“ поделу светске популације, рецимо Самјуела Хантингтона (Samuel Huntington), на „западни“, „исламски“, „хиндуистички“, „будистички“ свет или Хегелову (Georg Wilhelm Friedrich Hegel) на „историјске“ и „неисторијске“ народе. Плурализам култура, језика и права на достојанствен живот, нужне су претпоставке правде и истине. А борба за истину и правду јесте и конкретно преузимање одговорности. Према теорији социјалне комуникације Јиргена Хабермаса (Jürgen Habermas), „истина се обликује као сугласје (консензус) у једноме универзалном разговору који је, да како, ’лишен моћи’“.³⁴

Социјални додири, у сваком па и у интеркултурној комуникацији, утичу на изградњу поверења, на превладавање предрасуда и сузбијају агресивност. Игнорисање правде, објективне истине, толеранције, дијалога, пристанак је на искључивост и сукоб, на стабилну равнотежу тероризама, радикалном деструкцијом и осветом једнаком или већом смрти – пристанак на прочишћење света терором, на „победу“ које никоме не доносе добро. Такве победе морале би да посраме победнике, посебно што коначна победа није могућа ни за једну страну.

33 Ibid., str. 83.

34 Alois Halder, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002, str. 132.

Литература

- Alois Halder, *Filozofijski rječnik*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2002
- Bogdan Šešić, *Čovek, smisao i besmisao: dijalektika smisla i besmisla*, Rad, Beograd, 1977
- Čarls V. Kegli ml., Judžin R. Vitkof, *Svetska politika trend i transformacija*
- Geoffrey Beš, *War and Law*, Clarendon Press, Oxford, 2002.
- Gerhard Staguhn, *Knjiga o ratu: zašto ljudi ne mogu živjeti u miru?*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2007
- Hana Arendt, *Izvori totalitarizma*, Feministička izdavačka kuća 94, Beograd, 1998
- Ivan Cifrić, *Moderno društvo i svjetski etos: perspektive čovjekova nasljeđa*, Hrvatsko sociološko društvo, Zavod za sociologiju FF-a, Zagreb, 2000.
- Jean Baudrillard, *Duh terorizma*, Meandar, Zagreb, 2003
- Jessica Stern, *Terorizam u ime Boga: zašto ubijaju vjerski militanti*, Slovo, Zagreb, 2006
- John Rose, *Mitovi cionizma*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2005
- Liisa Malkki, „Refugees and Exile: From ‘Refugee Studies’ to the National Order of Things“, *Annual Review of Anthropology*, 24 (1), 1995
- Lloyd Pettiford, David Harding, *Terorizam: novi svjetski rat*, Mozaik knjiga, Zagreb, 2005
- društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2000
- Ulrich Beck, *Pronalaženje političkoga: prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2001
- France Vreg, *Humana komunikologija: etološki vidici komuniciranja, ponašanja, djelovanja i opstanka živih bića*, Nonacom i Hrvatsko komunikološko društvo, Zagreb, 1998
- Зиројевић Мина, „Терористичке организације и интернет“, *Војно дело*, Вол. 56, бр. 1, 2004

МИНА Т. ЗИРОЈЕВИЋ³⁵
ДАРКО М. МАРКОВИЋ³⁶

FIGHT AGAINST TERRORISM BETWEEN PRIDE AND SHAME

Summary

Terrorism is considered one of the most serious threats to the security of the state - its constitutional order, security of the population and democratic values of society. Consequently, international community as a whole tries to concur terrorism with harsh measures, which often involve derogations and restrictions on human rights. On the other hand, living in conditions of limited human rights easily becomes a generator of terrorism. Poor countries are suitable environments for the export of general dissatisfaction, which culminates in crimes. These environments also provide a large number of refugees, who, fleeing from the disenfranchised ordinary life, often fall into the clutches of terrorism. Poverty, misery, hunger, disease, frustration, hopelessness and extremism are also present in refugee camps. Therefore, the terrorism of the powerless and the poor is not eradicated by means and methods similar to terrorist - armed aggression and occupation, subjugation and domination. On the contrary, experience shows that violence encourages new violence, power without justice leads to violence and tyranny, and without justice, there is no true power. Ius eh injuria non oritur - justice is not based on injustice - is a Latin saying, and a society that does not protect the rule of law becomes a society of lawlessness. Overcoming terrorism is possible by changing policies that are not contrary to true democratic values. Therefore, the terrorism of the helpless and the poor is not eradicated by the new world «War without End». Appropriate dimensions of the use of power are needed - an ethically acceptable choice to fight terrorism, such a choice implies only morally permissible means. At the same time, the question of ethically acceptable criteria for the selection of morally permissible means and who determines it cannot be avoided. Considering the importance of the role of accepting differences and understanding the other side in the fight against terrorism, the aim of the authors is to define acts that create feelings of shame and pride on both “warring” sides. On the way to that goal, they start from the assumption that there are actions that we think are a source of pride, but in reality they produce shame, and vice versa.

Keywords: *human rights, pride, understanding, shame, terrorism*

35 Институт за упоредно право, Београд, mina.zirojevic@gmail.com

36 Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад, darko.markovic@fepps.edu.rs